

Cuvânt înainte sau despre metodă

Obiectivul acestei lucrări este de a scoate în evidență factorii și parametrii care funcționează complementar în momentul evaluării traducerilor elementelor purtătoare de informații culturale. *Intenția* mea a fost să o scriu în așa fel încât să apară „drept un plăcut și inocent compromis între *obiectivitatea necesară* (...) a ideilor și *subiectivitatea inevitabilă* a modului de a comunica” (C. Dascălu, 1986: 59).

Sunt remarcabile eforturile de emancipare științifică a traductologiei și traductologiei recunosc necesitatea edificării unei traductologii științifice, pe baza faptelor concrete, adică în opoziție cu metoda speculativă care pornește de „sus”, de la universul abstract al traducerii ideale, și în opoziție cu metoda proprie studiilor de lingvistică contrastivă, care se concentrează pe contextul lingvistic ori studiază fenomenul traductiv decontextualizat și exploatează limitele reformulărilor prin lecturi radicale, epistemice etc. Traductologia, asociată științelor de graniță și științelor complementare, are tendința divizării în mai multe traductologii. Credem că această știință ar trebui să considere arta traducerii și știința traducerii neantagoniste și simultan necesare. Ca urmare, traductologul le va studia în egală măsură. Traductologia bazată pe astfel de premise deschide, cum se observă în studiile recente, drumul cercetărilor inovatoare, dacă nu revoluționare, care desfid granițele strict lingvistice pentru a cuprinde atmosfera care înconjoară și condiționează manifestarea lingvistică (vorbirea, comunicarea).

A privi traducerea prin prisma rolului său cultural și istoric, ceea ce îi conferă adevăratele dimensiuni, înseamnă a o aborda interdisciplinar; diacronic, atunci când sunt prezentate teoriile traducerii și reflecțiile asupra traducerii (proces și produs finit), și sincron, atunci când sunt analizate problemele legate de transferul cultural și de traducerea cultuuremelor.

Din vastul obiect de cercetare pe care îl reprezintă traducerea și contextul extralingvistic, ne-am oprit asupra unui singur element: *cultuuremul*, deoarece problema se pune încă și mai delicat în cazul transferului cultural.

Teoretizarea cultuuremului este ilustrată în capitolul întâi. Identitatea conceptului de *cultuurem* se materializează din opozițiile binare pe care le stabilim între acest concept și alte concepte funcționale în traductologie și în lingvistică. Aceste opoziții ne permit să realizăm un tipar analitic și chiar să „legiferăm” în cazurile în care constituie categorii cvasiinvariante (opoziții de tipul *cultuurem-traductem*, *cultuurem-neologism*, *cultuurem-aluzie*, *cultuurem-conotație* etc.). Receptare complementară a unor principii derivate și împrumutate din lingvistica generală dobândește din perspectivă traductologică valențe noi. În această ordine de idei, definirea conceptului și stabilirea accepției acestuia în teoria „comparativ-culturalistă” a traducerii vin să completeze contextul teoretic general pe care se bazează analiza practică.

În această ordine a argumentației se înscrie capitolul al II-lea, o pledoarie pentru integrarea traducerii într-un proces unitar și interdisciplinar, realizat în virtutea unei concepții deja vehiculate în lucrările de specialitate, dar mai puțin dezvoltate. Conform ipotezei –implicit formulate de semiotica lecturii— câți cititori atâtea lecturi, deci tot atâtea opere, putem dezvolta o presuposiție similară: câte traduceri atâtea înțelegeri și tot atâtea reflecții ale operei de origine în limba-țintă. Înțelegerea perfectă și traducerea perfectă sunt noțiuni relative. Cea de-a doua depinde de prima, adică de bagajul cognitiv – și de subiectivitatea traducătorului, acest cititor intermediar care face să varieze textul țintă, spre deosebire de textul sursă care nu variază¹

¹ (...).

Intenția culturii, cultuurem, transfer cultural echivalența culturală, traducere culturală, adaptare culturală ș.a. sunt concepte-cheie care apar în observațiile referitoare la dificultățile de traducere a elementului cultural. Este pernicioasă confundarea termenilor: *echivalența textelor* și *identitatea textelor*, asimetrie alimentată de limbi și culturi tocmai prin deosebirile care le particularizează; *echivalența semnificației* relativă la codurile folosite în limbile sursă și țintă și *echivalența desemnării* privitoare la discursuri realizate în anumite circumstanțe. De aceea, cercetarea noastră nu se limitează la texte, nici la sensul vehiculat, ci vizează elementul cultural, nestructurabil, greu de reorganizat după legile altei limbi, tocmai pentru că se sustrage reperării și nu se supune decupării. Cultuurem are în vedere actualizarea unei accepții despre o lume, despre o mentalitate.

Exactitatea unei traduceri depinde de mai mulți factori, parametri și criterii, a căror analiză se regăsește în capitolele destinate transferului cultural și intenției culturii (III și IV). Ea este determinată de existența unei relații adecvate între intenția comunicativă și textul țintă, adică de identificarea unei finalități a unui *skopos*. De aceea promovăm, în principiu, traducerea culturală și interpretativă în detrimentul traducerii literale, adică raportarea la condițiile de producere a sensului (intenții, finalității), dar și la condițiile de receptare a sensului sau la situația traducerii (efecte și reacții dependente și de bagajul cognitiv al receptorului, de orizontul de așteptare, complementele cognitive etc.). Pentru că forma și conținutul sunt indisociabile, în funcție de finalitatea amintită anterior, pot prevala consecutiv.

Cu toate acestea, traducerea nu se limitează la a naturaliza, a adapta cu orice preț; ea își propune să satisfacă condițiile producerii sensului, să păstreze obiectivul inițial al enunțării și conținutul informativ de origine (calitativ și cantitativ) și să armonizeze – dacă este posibil – contextele extralingvistice, socio-culturale ale destinatarilor sursă și țintă. Așadar, deoarece nu se poate vorbi despre o echivalență perfectă a limbilor (A. Culioli, 1990), modalitatea de traducere depinde de interacțiunea dintre acești factori subordonați procesului de traducere și obiectivului acesteia.

Se observă, așadar, necesitatea unei evaluări din mai multe perspective. În acest scop, distingem demersul traducătorului (traductiv) de demersul traductologului (*traductologic)², altfel spus traductologia descriptivă de traductologia normativă, inductivă, științifică (cf. Ladmiraal, 1997). Textul tradus este apreciat la nivel textual, în plan microstructural, unde vizăm atât forma expresiei, cu marca socio-istorică aferentă, cât și conținutul, cu referințele intra- și intertextuale ce îi revin; dar și la nivel peritextual, unde prejudecățile sau mentalitatea socio-culturală joacă un rol esențial. Textul gradat pe niveluri se înscrie într-o situație-intenție³, în absența căreia este condamnat la moarte pentru că își pierde sensul. Nici un element din text nu poate fi separat de ansamblul cărui îi aparține, o țesătură care s-ar deșira de îndată ce am încerca să scoatem, aleatoriu, anumite fire fiindcă i-am distruge organizarea formală și semantică.

Ideea noastră conducătoare este culturalul exprimat atât în sensurile incluse, cât și tipul de discurs. Facem referință la anumite capitole ale lingvisticii ce tratează forme de limbaj care includ aluzia culturală: colocațiile, idiomatisme etc. Aceste idei sunt susținute prin exemplele citate și comentate. Astfel, analiza cultuuremului și a problemelor de traducere pe care le ridică este integrată într-o perspectivă globală a teoriilor traducerii contemporane și situată la confluența mai multor discipline. Recunoaștem că transferul cultuuremelor nu este nici unica dificultate întâlnită și nici cea mai gravă; este un aspect al cercetării traductologice printre altele, mai puțin studiat până acum. Nu ne propunem și nici nu încercăm să oferim o listă de soluții, un rețetar traductiv utopic și inutil de altfel. Analizăm obiectiv situații-intenție de traducere, cu scopul de a rentabiliza procesul traducerii, de a identifica imperativele deontologice cărora trebuie să le răspundă traducătorul în momentul în care și-a declarat strategia de traducere. De aceea preferăm concluziilor rezumative și sintetice, concluziile deschise. Ele asigură prezentarea unitară și legată a subiectului și subliniază deschiderea pe care o permite această interpretare.

² (...).

³ (...).

În *Glosarul de termeni utilizați în teoria și practica traducerii*, anexat la sfârșitul lucrării, am cuprins câțiva termeni utilizați în traductologie (v. și G. Lungu Badea, 2003a, 2003b). Glosarea termenilor, definiți succint, constituie o modalitate rezumativă de organizare alfabetică a metalimbajului folosit. Pentru a situa teoria „comparativ-culturalistă” a traducerii în contextul general al orientărilor traductologiei menționăm disciplinele colaterale acestei abordări. Subliniem, astfel, interdisciplinaritatea și transdisciplinaritatea acestor orientări ale cercetării și conturăm obiectivele specifice. Acestea constau în:

- emiterea unei ipoteze,
- aplicarea în practică și demonstrarea valabilității teoriei astfel formulate, bazată pe studiul comparativ bilingv al traducerii în diacronie și în sincronie,
- indicarea locului acesteia printre teoriile traducerii.

Cele trei aspecte pe care se bazează cercetarea noastră sunt următoarele:

- 1 *istoria traducerii și a teoriilor contemporane ale traducerii*, perspectivă sincronică și diacronică, în vederea conturării, definirii și delimitării contextului în care se înscrie cercetarea noastră, domeniul teoriei și practicii traducerii;
- 2 *semiotica traducerii*, pentru definirea perspectivei din care studiem fenomenul de traducere. În această secțiune includem și estetica receptării traducerii.
- 3 *studiul comparativ al traducerii*, după modelul pe care îl oferă literatura universală și comparată, conceput în două etape:
 - 3.1 studiul comparativ sincron / diacronic al traducerii relevant pentru studierea cultuuremelor (unități de cultură) ca probleme de traducere (aplicație pe limbile franceză și română)
 - 3.2 studiul comparativ diacronic al traducerii (franceză, română) relevant pentru studierea anumitor elemente lexicale care sunt tratate diferit în traducere în funcție de specificul limbilor sau după o strategie comună, datorată înrudirii acestora. Această abordare ar putea constitui o abordare inedită pentru studiile de romanistică⁴ de până acum.

Filoanele exploatate sunt prezentate în varianta complementarității pentru că se întregesc reciproc în scopul clarificării problemei cercetate printr-un demers integrator, susținut de promovarea teoriei „comparativ-culturaliste” a traducerii, precum și de analizarea *cultuuremelor* și a comportamentului lor în traducere. Această perspectivă asupra fenomenului oferă o imagine globală a obiectului cercetat și consolidează demersul nostru unitar și legat.

În pofida diversității, multiplii piloni pe care este construită lucrarea se îmbină ca elementele unui puzzle pentru a defini cadrul și elementul central al acestui tablou în care se inserează argumentele:

- 1 traductologia, deoarece ne bazăm pe teoria și practica de traducere;
- 2 semiotica, întrucât avem în vedere:
 - 2.1 posibilele lecturi plurale care pot da naștere la tot atâtea traduceri posibile, pertinente sau mai puțin pertinente;
 - 2.2 intenția culturii care guvernează intențiile autorului, operei și cititorului;
 - 2.3 estetica receptării textului sursă și a textului țintă și respectarea fidelității, a intenției autorului prin traducere.
- 3 istoria culturii și literaturii necesară definirii și înțelegerii contextului de apariție a operei (situația sursă);
- 4 istoria limbii necesară înțelegerii contextului lingvistic și al universului discursiv;
- 5 filologia romanică, pentru studiul comparativ al traducerii unor aspecte comune sau specifice limbilor romanice menționate anterior, în vederea reliefării unor eventuale observații legate de prezența, evoluția și tratarea acestora.⁵
- 6 lexicologia și terminologia;
- 7 mitologia, etnografia și folclorul;

⁴ (...).

⁵ (...).

- 8 filozofia limbajului,
- 9 lingvistica generală.

Credem că cea mai potrivită descriere a nenumăratelor căutări și încercări de a găsi calea pe care am urmat-o în această cercetare, ar fi paragraful alegoric din *Correspondențele* lui Diderot, referitor la disputa dintre cuc și privighetoare. Găsirea centrului de coerență a reieșit nu numai din parcurgerea lucrărilor citate în bibliografie, dar și din reflecțiile derivate din activitatea practică cu studenții și, astfel, am descoperit acest punct nevralgic în traducere: *culturemul*.